

Sygn. akt II CSK 642/12

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 czerwca 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Wojciech Katner (przewodniczący)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

SSN Krzysztof Strzelczyk (sprawozdawca)

Protokolant Anna Banasiuk

w sprawie z powództwa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji

Rolnictwa w W.

przeciwko P. G.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 12 czerwca 2013 r.,

skargi kasacyjnej pozwanego

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 24 maja 2012 r.,

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 1 lutego 2012 r. Sąd Okręgowy w Z. uwzględniając zarzuty pozwanego P. G. uchylił wydany przeciwko niemu, na żądanie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, nakaz zapłaty kwoty 82.776,04 złotych z odsetkami w wysokości stopy procentowej jak dla zaległości podatkowych oraz oddalił powództwo i zniósł wzajemnie koszty procesu.

Jak ustalił Sąd Okręgowy, strony zawarły dnia 11 marca 2005 r. umowę o dofinansowanie projektu, na której podstawie powódka udzieliła pozwanemu pomocy w wysokości 50.000 złotych. Pozwany, który w dniu złożenia wniosku o dofinansowanie realizacji projektu nie spełniał wymagań dotyczących kwalifikacji zawodowych, zobowiązał się między innymi do uzupełnienia wykształcenia rolniczego i przedłożenia w oddziale regionalnym dokumentów potwierdzających wypełnienie tego zobowiązania przed upływem pięciu lat od rozpoczęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego. W przypadku niewypełnienia wskazanego wymagania, pozwany zobowiązał się do zwrotu pomocy wraz z odsetkami w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych. Pozwany ukończył w 1999 r. Politechnikę W., kierunek inżynier telekomunikacji a następnie w 2002 r. zaocznie ukończył studia magisterskie, kierunek zarządzanie przedsiębiorstwem. Po dwóch latach pracy w swoim zawodzie zrezygnował z tej pracy i skupił się na pracy w gospodarstwie rolnym swoich rodziców. W grudniu 2004 r. na podstawie umowy cesji, za zgodą powódki, ojciec przeniósł na pozwanego wszelkie przysługujące mu prawa oraz ciążące na nim obowiązki wynikające z umowy dzierżawy nieruchomości rolnej o pow. 7,56 ha. Starając się o dofinansowanie pozwany uzyskał informację, iż wykształcenie rolnicze może uzyskać na eksternistycznych kursach rolniczych trwających cztery miesiące. Zaplanował je ukończyć w latach 2008 – 2009. Środki otrzymane w ramach pomocy przeznaczył na rozwój gospodarstwa. W 2008 r. pozwany powziął wiadomość o zmianie przepisów oświatowych, polegających na likwidacji eksternistycznych kursów w zawodzie technik – rolnik. W związku z tym, w 2009 r. rozpoczął naukę w Technikum Rolniczym w M., które ukończył 16 czerwca 2010 r. w ramach indywidualnego toku nauczania. Pismem z dnia 3 lutego 2010 r. powódka poinformowała pozwanego, że w dniu 17 grudnia 2009 r. upłynął termin do złożenia

dokumentów dotyczących uzupełnienia wykształcenia w celu spełnienia wymagań dotyczących kwalifikacji zawodowych. Następnie dnia 16 listopada 2010 r. powódka wezwała pozwanego do zapłaty sumy wekslowej w kwocie 82.776,04 złotych z weksla stanowiącego zabezpieczenia należności z tytułu umowy.

W ocenie Sądu Okręgowego, pomimo bezspornego niewykonania przez pozwanego wynikającego z umowy obowiązku uzupełnienia wykształcenia, żądanie powódki nie zasługuje na uwzględnienie ze względu na treść art. 5 k.c. Zdaniem tego Sądu, szczególne okoliczności sprawy, a zwłaszcza dalsze prowadzenie gospodarstwa rolnego przez pozwanego, uzyskanie, chociaż po upływie umówionego terminu, tytułu zawodowego rolnika, nie miało znaczenia dla istoty celu dofinansowania. Najważniejsze w sprawie jest to, że główny cel programu, o którym mowa w umowie został zrealizowany. Pozwany wykorzystał przyznaną dotację zgodnie z programem tj. powiększył gospodarstwo, zmodernizował je, wyremontował, osiągnął założone parametry dochodowości.

Na skutek apelacji powódki Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 24 marca 2012 r. zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że utrzymał w mocy nakaz zapłaty wydany dnia 28 lipca 2011 r. przez Sąd Okręgowy w Z. W uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia wskazał, że umowa stron została zawarta w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwoju obszarów wiejskich 2004 – 2006” stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3 września 2004 r. w sprawie przyjęcia wymienionego Sektorowego Programu oraz Uzupełnienia tego Programu – stanowiącego załącznik do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie uzupełnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006”. W związku z tym, że programy te finansowane były z publicznych środków krajowych lub współfinansowane z publicznych środków wspólnotowych, również przepisy prawa wspólnotowego regulowały kwestię warunków dotyczących pomocy w podejmowaniu działalności przez młodych rolników – rozporządzenie Rady (WE) nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) oraz zmieniające i uchylające niektóre rozporządzenia

(Dz. U. UE L. 1999.160.80 dalej jako rozporządzenie Rady (WE) nr 1257/1999) oraz rozporządzenie Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) (Dz. U. UE L. 2004.153.30 dalej jako rozporządzenie Komisji (WE) nr 817/2004). W tych aktach prawnych, posiadających bezpośrednią skuteczność w polskim systemie prawnym, warunkiem udzielenia pomocy młodym rolnikom było między innymi posiadanie przez nich wiedzy i umiejętności zawodowych w chwili przyznawania pomocy. Jako wyjątek przewidziano okres dostosowawczy, nieprzekraczający pięć lat od daty rozpoczęcia działalności (art. 8 ust. 1 rozporządzenia nr 1257/1999). Podobna regulacja znalazła się w rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju wsi z dnia 3 września 2004 r.

Nie ulega wątpliwości, że pozwany zobowiązał się do uzupełnienia wykształcenia w celu spełnienia wymagania posiadania kwalifikacji zawodowych i powinien to zobowiązanie wypełnić do dnia 17 grudnia 2009 r. Możliwość uzyskania kwalifikacji zawodowych w systemie egzaminów eksternistycznych została wyłączona z dniem 1 lipca 2007 r. na skutek zmiany ustawy o systemie oświaty, w zakresie art. 10, ustawą z dnia 11 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty i niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2007 r., Nr 80, poz. 542). Zgodnie z § 6 ust. 1 pkt 3 i ust. 2 umowy, w przypadku niewypełnienia co najmniej jednego z zobowiązań, a więc także zobowiązania do uzupełnienia wykształcenia w określonym w umowie terminie, pozwany – beneficjent był zobowiązany do zwrotu pomocy wraz z odsetkami. Według Sądu Apelacyjnego, w przedmiotowej sprawie nie zaszły okoliczności, które uprawniałyby stwierdzenie, że dochodzenie roszczenia zwrotu udzielonej pomocy jest działaniem sprzecznym z zasadami współżycia społecznego lub społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa. Sąd Apelacyjny odwołał się do przyjmowanej w orzecznictwie sądowym zasady, że na art. 5 k.c. może powoływać się tylko ten, kto sam swego prawa nie nadużywa. Według Sądu, pozwany nie dołożył należytej staranności w wykonaniu swoich obowiązków, bowiem, pomimo posiadania wiedzy w 2008 r. o wyłączeniu możliwości uzyskania kwalifikacji zawodowych w systemie eksternistycznym, podjął

naukę dopiero w 2009 r. Dalsze prowadzenie gospodarstwa rolnego, ostateczne uzupełnienie wykształcenia przez pozwanego nie uprawnia w ocenie Sądu Apelacyjnego do zastosowania art. 5 k.c.

Pozwany P. G. wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego. Zarzucił w niej naruszenie art. 5 k.c. przez jego błędną wykładnię i niezastosowanie ze względu na przyjęcie, iż dochodzenie przez powódkę swoich uprawnień z tytułu zawartej umowy i żądanie od pozwanego zwrotu udzielonej mu pomocy nie mogą być uznane za sprzeczne ze społeczno – gospodarczym przeznaczeniem prawa ani zasadami współżycia społecznego albowiem Agencja jedynie korzysta ze swojego prawa wynikającego z zawartej umowy, a pozwany nie może się na ten artykuł powołać z uwagi na to, że naruszył warunki umowy. Na tej podstawie pozwany wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku i oddalenie w całości apelacji powódki, ewentualnie o uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wobec podniesienia w skardze kasacyjnej zarzutu naruszenia art. 5 k.c., rozważania dotyczące zastosowania zawartej w tym przepisie klauzuli generalnej należy poprzedzić stwierdzeniem, iż nie wchodzi w rachubę inne regulacje, które pozwalałyby wyłączyć odpowiedzialność beneficjenta udzielonej pomocy finansowej.

Jak słusznie przyjął Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 21 marca 2013 r. w podobnej sprawie ,sygn. akt II CSK 241/12 r. (niepubl.), taką regulacją jest art. 39 ust. 1 rozporządzenia Komisji (WE) NR 814/2004. Brzmienie tego przepisu jest następujące: „Bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy uwzględnić w indywidualnych przypadkach, Państwa Członkowskie mogą uznać, w szczególności, następujące kategorie siły wyższej”, i dalej następuje wyliczenie sześciu kategorii siły wyższej w punktach od a do f. Wystąpienie którejkolwiek z nich jest podstawą do zwolnienia beneficjenta udzielonej pomocy od obowiązku zwrotu przyznanych mu środków, mimo niewywiązania się z przewidzianych w umowie wymagań warunkujących przyznanie tych środków. Sformułowanie „bez uszczerbku dla rzeczywistych okoliczności, które należy

uwzględnić w indywidualnych przypadkach” trzeba rozumieć w ten sposób, że mogą zaistnieć takie indywidualne okoliczności (przypadki), które usprawiedliwią niewywiązanie się przez rolnika z umowy, mimo niewystąpienia którejkolwiek z kategorii siły wyższej, wymienionych w katalogu zawartym w tym przepisie. Innymi słowy, katalog przyczyn wymienionych jako siła wyższa nie wyczerpuje wszystkich przyczyn usprawiedliwiających zwolnienie od obowiązku zwrotu w całości lub w części otrzymanego świadczenia, gdyż mogą wystąpić jeszcze inne, niewymienione w nim okoliczności, które także mogą uzasadniać zwolnienie od tego obowiązku. Rzecz jasna, muszą to być okoliczności wyjątkowe, zbliżone w swojej istocie do kategorii wymienionych we wspomnianym katalogu, a więc takie, których, pomimo podjętych przez zobowiązanego starań, nie dało się przewyciężyć. Trzeba dodać, że w załączniku nr 9 do Rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupelnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 – 2006”, (Dz. U. Nr 207, poz. 2117), w którym wymieniono okoliczności o charakterze siły wyższej, uznane za takie przez państwo polskie, podany tam katalog ma charakter otwarty, co wynika z poprzedzających go słów „w szczególności”. Oznacza to, że również na gruncie tego przepisu można uznać także inne okoliczności za przyczyny usprawiedliwiające niewypełnienie warunków umowy o przyznanie świadczeń. (zob. też podobne stanowisko w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 2013 r., sygn. akt V CSK 112/13).

Sąd Apelacyjny nie podejmując rozważań w tym zakresie przedwcześnie dokonał oceny wykonywania przez powoda prawa podmiotowego przez pryzmat art. 5 k.c. Jednocześnie należy mieć na względzie, że w dotychczasowym orzecznictwie w sprawach o zwrot świadczeń wypłaconych rolnikom w ramach wsparcia obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (zob. wymienione wyroki z dnia 21 i 27 marca 2013 r.) Sąd Najwyższy dopuszcza w określonych okolicznościach faktycznych możliwość stosowania art. 5 k.c. w związku z naruszeniem obowiązku uzupełnienia wykształcenia przez młodych rolników uzyskujących wspólnotową pomoc inwestycyjną. Chociaż podkreśla się w nim konieczność powściągliwego stosowania tego przepisu z uwagi na pochodzenie środków pomocowych i zasad nimi dysponowania,

to jednak zarazem zastrzega się, że także podmioty prawa publicznego, od których wymaga się troski o ochronę interesów państwa, powinny dbać o to, by kierując się interesem powszechnym, nie krzywdzić nikogo swoim postępowaniem. Wyrażając ten pogląd w wyroku z dnia 24 kwietnia 2013 r. (sygn. akt IV CSK 621/12, niepubl.) Sąd Najwyższy uznał za właściwe, w ramach konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego, położenie akcentu na celu przepisów i treści społecznej i gospodarczej stosunku prawnego łączącego strony. W rozpoznawanej sprawie wymaga to uwzględnienia nie tylko przyczyn i rozmiaru naruszenia umownego obowiązku, ale także, czy pomimo tego naruszenia, polegającego tylko na przekroczeniu terminu uzupełnienia kwalifikacji zawodowych, przy jednoczesnym przeznaczeniu przez beneficjenta całej uzyskanej pomocy na modernizację gospodarstwa rolnego, zrealizowany został cel pomocy, udzielonej w ramach wspólnotowej pomocy inwestycyjnej, jednoznacznie określony w pkt 18 i 20 preambuły do rozporządzenia Rady (WE) nr 12157/1999. Wynika z nich, że celem tej pomocy jest zmodernizowanie gospodarstw rolnych i poprawa ich rentowności, a przyznanie szczególnych korzyści młodym rolnikom miało ułatwić im nie tylko założenie gospodarstw ale także ich strukturalne dostosowanie. Dlatego słusznie zarzuca się w skardze kasacyjnej za wadliwe uznanie przez Sąd Apelacyjny, że zrealizowanie przez pozwanego wszystkich innych obowiązków, zwłaszcza przeznaczenie uzyskanych środków na zmodernizowanie gospodarstwa rolnego oraz dalsze jego prowadzenie, nie mają znaczenia dla oceny działania powódki pod kątem nadużycia prawa podmiotowego i to tylko dlatego, że strony same przyjęły w umowie konieczność zwrotu uzyskanej pomocy w razie niespełnienia w terminie chociażby jednego z nałożonych obowiązków w tym obowiązku uzupełnienia w określonym terminie wykształcenia.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł, jak wyżej.

